

Ч. 10. і 11.

Рік I.

Наука і Розвага.

НАРОДНА БІБЛІОТЕКА.

СТРАЙК і БОЙКОТ.

Чернівці, 1903.

Видавництво української молодіжи.

Від редакції.

Не повинно бути у нас ні одного письменного чоловіка, котрий би не мав у себе домашніх книжочок. Хто ширший Русин, хто хоче, аби його другі люди поважали, хто хоче, аби він у других щось значив, мусить мати ці книжочки. Він повинен також старати ся, аби і всі його знакомі мали їх у себе дома. А як ми скажемо нашим ворогам, що ми вже маємо тільки а тільки людей, що читають наші книжочки, то нас вороги будуть бояти ся і не будуть нас за ніщо мати, як тепер. Тоди з нами Русинами будуть всі рахуватись, коли будуть видіти, що майже до кожного нашого чоловіка приходять з почти такі книжочки, що пишуть чисту правду. Тоди ми нічого не будемо бояти ся, а правительство зробить нам все, що ми скажемо.

Але, аби знати як се все зробити, аби позбутися біди і нужди і вибороти собі такі

Страйк і бойкот.

Після

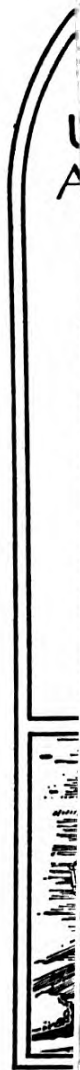
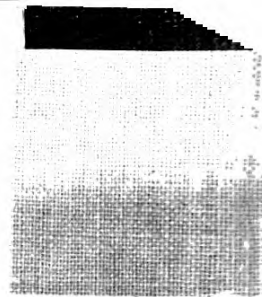
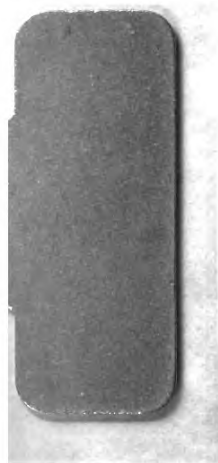
В. Будзиновського і інших.

✓

UNIVERSITY OF
ILLINOIS LIBRARY
CHAMPAIGN

Чернівці, 1903.

З друк. „Рускої Радя“ під зарядом І. Захарка.

331.8929
B85s

Боріте ся — поборете!

Скрізь у нас на Україні нарікають люде на те, що пани мало платять робітникови, а робити силують аж надто. І чим далі, тим все менше і менше платять. Ранійше, бувало, за часи жнив то давали пшениці і четвертий або пятий сніп, а тепер інколи добре як і десятий дадуть; за жито і третій бувало давали, а тепер люде радвійші як восьмий або десятий дадуть. І грішми бувало ранійше, коли слущна доба надходила, то робітник і більше ринського у день заробляв, а нині чоловік і сорок крейцарів заробити радий.

І так скрізь, де пани записіли землю і селяне мусять до пана йти на роботу, то пани лагодять ся платити як найменше, а роботи вимагають як найбільше. Бо самі пани не роблять і робити не вміють, а звикли, щоб на них робили селяне.

Так само і заводчики, ті пани, що побудували заводи або поробили у себе на землі шахти чи копальні, вони також кличуть до себе на роботу робітників і визискують роботи багато, а платять далеко менше, ніж їм зроблено роботи і таким чином з робітничої праці наживають ся

та багатіють. І так усі пани доти будуть багатіти, доки мати-муть землю, а селяне на ній робити-муть, або доки мати-муть заводи та копальні, а робітники будуть в їх покладати свою працю.

І буде се так довго, аж доки робітники не зрозуміють, що всі фабрики, заводи, всі копальні та великі ґрунта без них, без їх робітницьких рук нічого не варті; доки не зрозуміють, що не треба поливати своїм потом і кривлею чужу ниву, доки не зрозуміють, що тільки лише тоді вони зможуть користатись із здобутків власної праці, коли вкладати-муть її в спільні власні фабрики, заводи та копальні, або в спільну власну землю. Зрозумівши се, вони почують свою силу і знайдуть спосіб боронитись від визиску; тоді і тільки тоді вони нікому не дадуть точити з себе крові.

Одже і зрозумівши се, яким чином бороти ся можна проти визиску панів; як воювати з ними, коли вони і гроші мають і можуть завжди собі на оборону військо покликати? Робітники, що працюють по великих містах уже прибрали собі спосіб до війни з панами на заводах і сей спосіб називається: страйк. Вигадали сей спосіб боротьби не у нас і не наші робітники, а далеко від нас на захід у заморській землі, що називається Англія. В Англії робітників більше ніж донебудь в иньшому краї і борються вони з своїми панами найкрасше. От

сі англійські робітники й почали перші робити страйки або страйкувати, і вже від їх переняли всі інші робітники сей спосіб і почали вживати того-ж страйку. Але що-ж значить се слово? „Страйк“ се слово англійське і значить воно — змова: всі робітники якогось ремесла, коли їм якась недогода, — наприклад коли роботи вимушують багато а платять за неї мало, або що, — змовляють ся проміж себе так: „не підемо — мовляв — до роботи доти, доки нам не стануть більше платити“. — Правда — дуже важко буває робітникам на заводах довший час не ходити на роботу, бо з того тільки і живуть. Перестають робити, не мають заробітку, а їсти хочеть ся. Для того їм треба до страйку ранійше приготувати ся: треба добре змовити ся, щоб усім разом роботу кидати і нікому не починати, поки пан-фабрикант не згодить ся задовольнити бажання робітників. Опріч того треба змовити ся, щоб робітники з другого заводу не йшли робити на той завод, де страйкують, а найголовніша річ — це назбирати ранійше грошей на стільки, щоб найбільшійші робітники могли якось годувати ся, бо інакше голод пожене їх на роботу ранійше, а ніж усі робітники постановлять кінчати страйк. Обовязково потрібно також, щоб під час страйку робітники поводити ся зовсім спокійно, щоб не вживали ніяких насильств, бо інакше покличуть військо і всіх бунтарів посажають у острог. Коли-ж робітники

поводять ся зовсім спокійно, то ніхто не має права присилувати йти на роботу того, хто не хоче. Спочатку здаєть ся страйк не таким страшним, бо при йому люде не бунтують, не стріляють та не вбивають. Але пани фабриканти боять ся страйку далеко більше, ніж якого бунту. Бо коли бунт, то тоді можна покликати військо і силою придавити. Та страйку ніяке військо придавити не може. А страти пан фабрикант під час страйку має незлічені: бо треба одержувати завод, крам постачати треба, на деяких заводах тільки одні печі розпалити чого коштує, а зиску тим часом завод не дає, бо роботи на йому не має. І от, коли робітники добре держать ся купи, то пан фабрикант мусить вдовольнити бажання робітників, аби тільки почали знову робити. Правда — інколи робітники добре не встоють, інколи серед робітників знаходять ся такі Юди Іскаріотські, що кидають своїх і йдуть до заводу на панську ласку, а інколи і фабрикант пошле грішми підкупити декого з робітників, щоб починали роботу і отсі Юди Іскаріотські за кілька ринських зраджують справу своїх товаришів. Тоді робітникам доводить ся кидати страйк нічого не одвоювавши. Інколи страйкуючі робітники пробують силою не пускати других на завод робити, але в таким разі зараз кличуть військо, що вже стоїть на поготові, а воно силою виганяє страйкуючих робітників, ще й розтаскує їх по тюрмах, холодних

і в такім разі теж справа робітників пропадає. Таким чином інколи буває, що од страйку робітники нічого не заробляють, ще й теряють кілька днів, що пройшли без роботи, але за те ж і буває, що коли робітники стоять добре, то їх бажання усі задовольняють ся. Чим красше, чим більш одностайне держать ся робітники, тим більшого вони добивають ся. Як багато можна добити ся страйком, се видно у Англії, де вперше почали вживати страйк.

Тепер у Англії робітники заробляють на заводі по два з половиною карбованці або й по три у день і роблять десять, девять або інколи тільки і вісім годин на день. Але так було там не завжди. І там ранійше працювали по дванадцять, ба! навіть по 14 години на день, а платили їм за се так мало, що ледве могли вижити. Як який робітник бувало покалічив ся коло машини і не міг більше працювати, то його вигнали з роботи і він ішов старцювати, або гинув з голоду. Коли, бувало, який робітник захорував, то також ніхто не журив ся його хворобою, не прислав лікаря, не платив за ліки. Тепер це все змінило ся на красше і тільки лише через самі страйки. Зразу домагали ся, щоб їм скоротити день роботи на годину або дві, щоб мати довший відпочинок, та щоб трохи більше стали платити. Як пани не згодили ся, робітники застрайкували. Спочатку робітники не завжди вигравали свою справу, не завжди добивали ся,

щоб їхні бажання задовольнили, бо були часом мало приготовані. Пани могли довше витримати, бо вони мали по багато наскладаних маєтків. Поки робітники не зложили собі стільки грошей, щоб з них могли жити на той час, як перестали робити, а голод їм дошкулював, то мусіли вертати ся назад до роботи за ті самі гроші, що й ранійше. Часом пани ще й местили ся за страйк і починали платити ще менше. Але робітники ніколи не тратили надії. Хоч раз програвали справу, ставали готувати ся до другого страйку, складали собі більше грошей, ставали тримати ся більше купи і як другий раз робили страйк, то вже щось вигравали. Але тим, що вони заробляли після одного страйку, вони ніколи не вдовольняли ся, бо сего ще бувало за мало. Вигравши один страйк, готували ся до другого. Так заробляли робітники що разу більше. За кожним страйком пани-фабриканти мусіли згоджувати ся робітникам більше платити і скорочувати час денної праці. На тім ще не кінець. Робітники вибороли собі те, що скрізь в Англії тепер установили над заводами таких інспекторів, що їздять від заводу до заводу і доглядають, чи нема там таких непорядків, що руйнують здоровя робітників і роблять каліцтва; ці інспектори пильнують також, щоби робітники не працювали довше, як показує закон, та щоби директори заводів і наставники не знущали ся над людьми. Опріч того позаведено для хорих робітників грошеві каси та лікарів, так що тепер

робітник не буде марно гинути, як до нього причепить ся яка хвороба. Як робітникови трапить ся при роботі яке каліцтво, то йому або його родині заплатять відшкодованне. Коли-б хто побачив тепер, як живуть собі робітники по деяких заводах у Англії, то не поняв би віри, що на цих-же заводах, яких років 25 або 30 перед тим, робітники працювали гірше тих волів, а жили гірше собак. А все те, що вони тепер мають, здобули собі тільки страйком. Не треба думати, що вони вдовольняють ся тим, що вже вибороли собі. Вони хочуть ще красшої долі. Так років два перед сим, зробили робітники в найбільшому англійському місті Лондоні страйк, бо бажали, щоб нікого з робітників не примушували працювати в день більше, як вісім годин. Застрайкувало там сто і пятдесят тисяч робітників. Пани-фабриканти згодили ся зараз-же спустити своїм робітникам час денної праці на вісім годин.

Ось як воювали англійські робітники зі своїми панами.

Коли робітники інших країв побачили, яким користним може бути страйк, то почали собі брати приклад з англійських робітників. І справді з того часу, як і у Французів і у Німців почали робітники бороти ся страйками, доля робітників значно покращалася. Починають і наші робітники також страйкувати, щоб здобути собі красшої долі і, певна річ, що не зразу, а по-троху свого дійдуть. Часто можна почути, що в якому небудь

великому місті у нас на Україні, наприклад у Львові, або Чернівцях, або Києві, чи Одесі робітники страйкують. Силкують ся пани-фабриканти не робити їм полегкостей, але на певне і у нас по заводах з часом виборють собі робітники краще життя, як се зробили англійські робітники і як роблять всі інші.

Коли страйки принесли і все ще приносять робітникам по великих містах такі користи, то чому би не могли поправити своєї долі страйком і ті робітники, що працюють на панських ланах, що покладають всі свої сили на панській землі. Для того щоб пан міг вільно бенкетувати, вони не виходять зі злиднів та ледве не вмирають з голоду на панських ланах! Чи може селяне того не потребують, що робітники по заводах? Чи може селяне не хотіли-б теж мати що дня мясо в своїй мисці? Чи не хотіли-б селяне добре і тепло одягнути ся, а дітей вивчити і вивести собі і людям на втіху? Чи може така вже селянська доля, що їм від панів не можна нічого торгувати! Чи може селяне не потраплять так тримати ся, як робітники по заводах? — Ні! У селян так само було-б як і в заводських робітників — аби лиш вони зрозуміли справу і хотіли трохи перетерпіти, як спочатку терпіли англійські робітники по заводах, поки у них правда взяла верх.

Як би селяне взяли ся до діла так, як робітники по заводах, то виграли-б справу ще

швидше, ніж вони! Селянам легше виграти з своїми панами, ніж робітникам з фабрикантом, котрому його робітники застрайкували. Се легко можна довести. От подивім ся на приклад на фабрику полотна пана Вольфа. Купці замовили у пана Вольфа що тижня тисячу штук полотна. Але пан Вольф хоче ще й мати полотно на складі, щоб міг продати, якби би схотів купити полотна який новий купець. Для того він каже робити що тижня півтори тисячі штук, хоч йому тепер потрібна тільки тисяча штук. Через те він має собі на складі ще яких десять або й п'ятнадцять тисяч штук готового полотна. Подумаймо собі, що такий фабрикант не згоджуєть ся своїм робітникам платити більше, ніж платив і вони покинули роботу. Накопи робітники склали собі лише стільки грошей, що їм вистарчить на десять тижнів продержати ся страйкуючи, тоді фабрикант не попустить, бо він має на складі готового полотна аж п'ятнадцять тисячів штук. Фабрикант може обійти ся без робітників п'ятнадцять тижнів. Він не має за той час майже жадної втрати, бо він продає купцям те полотно, що є в нього на складі. Зовсім інша річ, коли робітники на селі застрайкують панови: коли робітники не стануть до роботи, то пан не збере в свій час хліба, а чекати з жнивими пан не може так довго, як той фабрикант; він мусить швидше з робітниками помирити ся. Коли пан не дістане в свій час робітників, бо вони страй-

кують, тоді і двох днів досить, щоб весь його хліб висипався, або зогнив на корінні. Пан не збере хліба, не сиродасть його. Так само й у того пана, що має багато сіножатий і з сіна робить маетки. Нехайно він посьміє посварити ся з робітниками! Як в потрібний день не вийдуть йому до роботи, і сіна не зберуть, може пропасти все сіно. А коли у пана пропаде увесь хліб, зогние усе сіно, то йому нічого більше не лишається, як збирати своє шмаття і чимчикувати ся в світ за очі. Щоб пан не зробив ся старцем, мусить мати в час жнив робітників; коли вони застрайкують, не сьміє з ними довго торгувати ся. Особливо, коли робітники домагаються справедливости, він мусить на се згодити ся. Горе йому, як не згодить ся, а робітники добре тримають ся! Яку силу має страйк в хліборобстві і як легко робітникам на селі виграти справу, показує найкраще страйк а Угорщині в 1897 році, себто шість років назад. Угорські селяне були перші, що зробили страйк. Почало ся те в повіті Альфельд. В тім повіті належать сливе всі лани до панів, а селяне мають так мало землі, що з неї вижити не можуть. Хліб свій мусять люде заробляти на панських ланах. Пани та їх посесори (орендаторі) платили робітникови дуже мало. Тож не диво, що нарід не виходить зі злиднів. Прийшли до Альфельд люде, що бажали народови красшої долі і порадили зробити страйк. Селяне збирали

ся, радились, радились, і постановили домагати ся, щоб їм більше платили. Але в перший раз вони не втримали ся спокійно, а взяли ся бійки. Коли пани не хотіли платити більше, то робітники нападали на панські двори і хотіли силою добити ся свого. Коли пани покликали собі робітників з інших повітів, то страйкуючі робітники заступали їм дорогу і не пускали на роботу. Жандарми, щоб зробити лад, позамикали деяких головних проводарів страйку до арешту. Тоді люде стали відбивати своїх товаришів. Кінець з того був такий, що жандарми не одного застрілили, не один насидів ся у тюрмі за те, що робив бунт, а люде не добили ся, щоб їм більше платили і долі своєї не поправили. На другий рік взяли ся робітники-селяне за красший спосіб. Застрайкували не тільки у повіті Альфельд, але до страйку прилучило ся ще кільканадцять повітів і через те панам стало ще тяжше дістати робітника. Пан не може покликати собі людей з іншого повіту, бо і там страйкують. Як який пан не хоче пристати на се, що жадають його робітники, мусить закликати собі людей з дуже далеких сторін, а це коштує ще більше ніж те, що жадають страйкуючі. Тоді по селах поставили жандармів та військо, щоб не давали людям змовляти ся. Як тільки люди зійдуть ся де на раду, то їх зараз розганяють. В кількох місцях трапило ся таке, що люде не хотіли розійти ся, то їх кололи штиками і стріляли так,

що не один згинув на місці, а других віднесли до шпиталю дожидати там свого кінця. В деяких селах ці робітники, що змовилися не робити (страйкувати), хотіли спочатку не пускати чужих робітників на поле і відганяли їх від роботи. Жандарми і військо знов стали проти бунтарів і в обороні тих чужих робітників, і знов не один зі страйкуючих лишився на місці покалічений, або й зовсім розпрощався з життям. Але і жандарми, і військо, і чужі робітники з далеких сторін не багато панам помогли. Де робітники трималися спокійно, не могли їм нічого вдіяти ні жандарми, ні військо; а силувати до роботи не можна нікого. Чужих робітників було дуже мало, щоб з ними можна було покінчити жнива, а до того ще вони не уміють так добре робити, та роблять дуже поволі. Коли страйкуючі трималися купи і не вступалися, змиркували деякі пани, що нема іншої ради, як вдоволити робітникам їх волю, а ні, то пропадають жнива; і через те не один пан помирився з робітниками. В повіті Бач-Мадараш працювало перед тим у кількох панів 300 робітників. Їм давали тринадцятий сніп і кожен з них мусів ще робити 30 днів за дурно, так як за панщини, а мусіли робити до того ще й по 17 годин на день. Колиж після страйку пани мусіли пристати на їх жадання, то стали давати робітникам шостий сніп, 30 днів панщини не треба більше робити, і денну роботу обмежено на 12 годин,

себто на 5 годин менше, ніж перед тим. Ті робітники, що роблять за гроші, мали перед страйком 40 крейцарів, а найбільше 60 крейцарів за день роботи; після страйку мають 1 риньванець і 20 копійок в день. Робітники в Пештенському повіті також доби́ли ся свого. Кожен робітник робив до страйку 9 днів за дурно. Після страйку скасували ту даремщину. За зведення збіжжа на панський тік платили пани перед страйком по 1 крейцарі від снопа; після страйку стали пани платити по 3 крейцарі від снопа. Робітники виграли тільки те, що їх заробіток став в три рази більший, ніж був перед страйком. В громаді Таньо-Біґке робітники також вимагали від пана, щоб він їм більше платив та щоб день праці скоротив на 12 годин. Пан не хотів на се пристати. Коли робітники застрайкували, пан покликав собі чужих робітників. Коли ті чужі робітники прийшли в село і довідали ся що пан їх покликав через те, що його власні робітники страйкують, то сказали, що вони не підуть проти своїх товаришів, не захотіли робити панови ні за які гроші і вернули ся до дому. Коли так славно зробили ці покликані робітники, мусів пан пристати на все те, чого ждали його власні робітники. Також в багатьох иньших селах згодили ся пани і посесори (орендатори) на жадання робітників. До того страйку приступили угорські робітники добре змовивши ся і не без грошей. Між робітникам

е деякі такі бідні, що як-би в жнива не заробив нічого, умер би з голоду. Голод то страшний пан! Його кожний мусить слухати. Коли чоловік дивить ся на жінку і на дітей, як вони гинуть з голоду, він не може страйкувати; злидений, він мусить іти на роботу, хоч би і за найменші гроші. Щоб такі найбідніші робітники не псували справи всім і не йшли на роботу тоді, коли другі страйкують, треба їм давати їсти весь час страйку, поки пан не згодить ся на те, чого робітники домагають ся. Щоб в час страйку помогати таким злиденим, угорські робітники по трохи збирали гроші заздалегідь і тими грішми допомагали найбіднішим своїм товаришам, поки був страйк. Не диво, що, коли угорські робітники так обстоюють один одного, то їхня доля красшає. Наші-ж люди купи не тримають ся, а навпаки один перед другим забігає, щоб хоч за менші гроші захопити роботу другому з перед носа. Не диво, що доводить ся нарікати й на десятий сніп і на те, що мало платять. Але, що й у нашого народу можливе те, що було в Угорщині, показуєть ся із того, що було торік у Галичині.

Галичина — се наш край, заселений нашими-ж людьми, тільки лежить за границею російської держави і належить до держави австрійської. Там наші люде так само бідують у злиднях, як і у нас, та пани їх визискують ще гірше, бо платять їм за тяжку роботу ще менше

ніж у нас, — інколи по 20—30 крейцарів у день. Довго терпіли та корилися наші люди, аж нарешті у минулому році заходилися боротися проти сего визиску, і вимогати від панів кращого заробітку. Застрайкували вони не в одному двох селах, а зразу скрізь по всій Галичині. Застрайкувало зразу в жнива в 24 повітах 450 громад. Всіх людей, що брало участь у страйках, що змовлялося не йти до роботи поки пани не стануть краще платити, було близько сто тисяч. Такий великий страйк страшенно налякав усіх панів. Вони почали гвалтувати, що бунт, стали кликати до себе військо, арештовувати всіх, хто намовляв людей до страйку, але те все їм нічого не допомогло. Так багато людей страйкувало, і страйкувало по всіх селах, що панам нічого більше не лишалося, як задовольнити усі домагання робітників. Бо-ж коли справді страйкують люди в одному селі, то пан ще може собі дістати робітників в другому, але коли і в другому і в третьому страйкують, то вже розумієся збіжже панське пропаде, як пан не пристане на домагане робітників, та не з'уміє їх прикликати робити на своїх ланах. Таким чином торік наші люди у Галичині зискали загальним страйком, що їм заробітки збільшилися у двое і більше разів. Бо там де платили раніше 20—30 крайцарів там після страйку стали платити 60—80 крейцарів, де платили 50, там стали платити 80 крейцарів і більше. Але на тому люди не

спинили ся і цілу зиму готували ся, щоб сего року знову почати страйки і здобути собі від панів ще кращого заробітку.

Нарешті не тільки в Галичині, але і у нас таки, наші люде теж подекуди стали розуміти яка то їм може бути користь від страйку і також почали страйкувати. Найкращий страйк торік був у селі Шандрі Канівського повіту Київської губернії, в економії пана Підгурського. Тут діло було так:

Коли почав доспівати хліб, стали люди радити ся, як би їм дістати з пана Підгурського дешевшого снопа. Рік перед тим пан Підгурський давав за скошений хліб 16, а то і 18 сніп. Одже за два тижні перед Петром, 22 селян із Шандри зговорили ся, щоб і самим не іти до пана косити і других одмовляти, щоб не збирали хліба аж поки пан не згодить ся дати такого снопа, якого бажають робітники. Потім на сільському сході сї 22 селян звернули ся до старости, щоб той об'явив про сю їхню постанову цілій громаді. Але староста на се не згодив ся. Тоді селяни сами почали збирати менші збірки і умовляти людей страйкувати усім разом; на сих збірках говорили: „Держімо ся купи братця! Хто що говорив, не розказуймо нікому, окрім своїх спільників, держім ся оден одного, а хто на допитувані що викаже, то лихо тому!“ На другий день після Петра зібрала ся більша збірка коло 100 чоловік і на ній порішили так:

1. Коли кликатимуть до пшениці, то усім збирати ся разом і йти гуртом домовляти ся за сніп.

2. На двох царинах рано стати по 10 чоловіка і не пускати нікого у поле, аж поки не вимовлять у пана снопа і,

3. оповістити сусідних селян із Тулиців і Борснягівки, щоб не йшли до пана Підгурського на пшеницю, аж поки не стануть до роботи Шандрівські.

На другий день ніхто не пішов до роботи, а на третій день 40 чоловіка пішли договорювати ся до пана, щоб дав дванацятий сніп, але пан не схотів з ними навіть і балакати. Тоді ображені селяни постановили, щоб не йти до пана косити менше як за десятий сніп. Так пройшло кілька днів без роботи, а пшениця панови вже доспіла і ось почне висипати ся. Пан тоді виписав собі із Черкасів машини і наймав дівчат, щоб машинами зібрати пшеницю. Але селяни постановили, щоб і дівчата не йшли до машин. Стоять машини у полі, пшениця починає сипати ся. Тим часом піп схотів скористати ся, що селяни не роблять у пана і покликав збирати свій хліб, але люди постановили щоб і попови дешевше як панови не робити. Тим часом вязав де хто у пана овес; одже пішли і тих покликали кинути роботу, так що і овес лежить панови не зібраний. Має пан великі втрати, і овес і пшениця ему продають, а не хоче зго-

дити ся платити робітникам десятого снопа. Але що робити. Порадили ся з попом і звернули ся до посередника. Посередник зараз написав до старости, що має сам приїхати, а щоб старшина ему зібрав і видав десятеро чоловік „бунтарів“. Почули люди про такий наказ від посередника і не згодили ся, щоб старшина вибирав якихсь бунтарів, а зійшли ся ждати посередника цілою громадою, чоловіка з 300. Приїхав посередник зі становим і здивував ся; чому се він звелів зібрати десять чоловіка, а прийшло стільки люду. Одже селяни йому сказали, що вони всі бажають щоб пан їм більше платив, і всі не йдуть до пана на роботу, а тому і всі будуть з ним балакати. А тим часом пан Підгурський згодив ся дати селянам 12 сніп, але селяни вже за дванадцятий не згоджували ся, та вимагали десятого. Ось посередник і став умовляти селян, що дванадцятий сніп — ціна добра і щоб згодили ся йти робити за дванадцятий. Але вийшов з громади один старий чоловік і сказав посередникови: „Як ми косили торік за 16 і 18 сніп, то ви не приїздили заступати ся за нас та умовляти пана, щоб дав нам 12, то чому-ж тепер ви за пана заступаєте ся? Ви держите панську руку, а не нашу!“ Тоді становий став грозити, що арештує, але люди загомоніли: „Коли так то арештуйте усіх, бо ніхто до роботи не стане!“ Побачивши, що і се не помагає, посередник сказав обібрати 6 чоловіка, щоб вони пішли умо-

вити ся з паном за сніп, та люди і на те не згодили ся, бо вони вже раз ходили до пана, а той не схотів, і балакати з ними, то нехай же тепер сам до них прийде. А тут надійшли ще і панські „строкові“ і сказали становому, що і вони кинули у пана робити, бо панський приказчик накинув їм вязанки $3\frac{1}{2}$ лишніх копи вівса, а сего не було в їхньому договорі. Так посередник ні з чим і поїхав. В південь знову скликали сход. О третій годині наїхали повітовий предводитель дворянства з помічником справника, приставом та урядниками і знову стали уговорювати селян, щоб ішли до пана косити хліб, але селяни їм відповіли, що не будуть аж поки пан не дасть десятого снопа. Так усі заходи ні чого і не довели. На другий день арендатор пана, Адельгейм покликав робити за одинайцятий сніп і всеж таки люди не пішли, вимагали десятого і аж тоді нарешті пан побачив що пшениця сиплеть ся і, змагаючи ся він матиме ще більші втрати, згодив ся давати робітникам десятий сніп. Так більше тижня страйкували шандрівські селяни, аж поки не перемогли пана і не примусили его платити стільки, скільки вони бажають. Коли ж пан сгодив ся на їхні умови, то всі були дуже раді своєю побідою, зразу пішли до роботи, і заробили краще аніж всі попередні роки.

От через те, що проти страйків пани ніяк не можуть бороти ся, вони дуже боять ся, щоб

робітники не страйкували і забороняють навіть; та ба, силою погнати чоловіка до роботи вони не можуть. Єдине, що їм лишається, то се налякати людей, щоб вони не страйкували, та і то їм мало помагає. Так і в Шандрі. Коли вже страйк кінчився, і всі люди пішли косити за десятий сніп, і думали що справа вже скінчила ся, приїхав із Києва чиновник, навіть товариш прокурора, жандарми і все допитували ся, хто то підмовив людей страйкувати. Нарешті військо привели і все робили слідство, щоб найти винуватих. Де — кого посадили у холодну. Знову приїхав посередник, зібрав сход, оточив війском і тут уже почав страшенно гримати і лаяти ся та все кричав, щоб видали тих, хто підмовляв до страйку. Але нічого тим не добив ся. Допитували ся ще, чи не приїздив хто, та чи не підмовляв бунтувати ся, але нічого-ж не допитали ся. Арештували 18 чоловіка, повезли до Каніва, але 14 мусіли зразу відпустити, 4 трохи згодом.

В той спосіб почали наші селяни вживати страйків, щоби здобути кращих заробітків. Коли бороти ся страйками далі, та особливе щоб страйкувати не в одному селі, а по цілих околицях, то можна здобути не тільки кращих заробітків від панів, але і зовсім примусити панів спродувати свої землі та забирати ся десь далі. І нічого не вдіють пани проти страйків, бо ж не мають права вільних людей силою до роботи поганяти.

Тож будемо змовляти ся скрізь, по всіх селах України, будемо страйкувати, будемо бороти ся з панами.

* * *

Опріч страйку є ще иньші способи воювання з панами. Особливо коли від пана домагають ся чогось иньшого, а не того, щоб більше платив, або щоб вимагав меньше праці на день. Наприклад, коли пан позапирає дороги, що через його ліс ведуть до громадського пасовища, або загородить воду, так що громадї нїде скотину напувати, або гнїтить дуже громадян штрафами, або кривдить громадською роботою, або одтягає громадську землю, то є спосіб примусити пана не кривдити громади. Задля сього треба зробити панови бойкот. Бойкот вигадано в Ірляндії. Ірляндія, се далекій край за морем. Тамошний нарід — Ірляндці, се самі селяне, що жили з своєї землі. Але як нашу землю заіосїли московські пани, так землю ірляндську загарбали мов якї розбишаки пани англійські (пани скрізь однакові!) Англійські пани розділили весь ірляндський край поміж себе, а ірляндський нарід лишив ся без землі. Пани, як то всі знають, нїколи самі не роблять, а лиш живуть з праці других. І англійські не думали самі нї орати, нї сїяти, нї молотити. Вони хотїли тільки жити їсти й бенкетувати, а за нах і для них — нехай иньші працюють. Але робітників пани не

привезли з собою. Хто-ж мав їм обробляти ту землю, що вони зрабували у Ірляндців! Ніхто-ж иньший, як сами Ірляндці. Пани розділяли землю і давали шматками в посесію. Ірляндці не мали з чого жити, тому мусіли брати від панів в посесію свою власну землю! Лукаві пани казали собі за кожний кусень землі дуже багато платити, так що коли Ірляндець спродував збіжжя і платив панови чинш, та йому не лишалося вже нічого. Між ірляндцями запанували страшні злидні і голод. Тисячі мерли що дня з голоду! Спочатку Ірляндці просили панів, щоб так не лунили з них шкуру, далі грозили, нарешті, коли не стало терпіння, зробили бунт. Де тільки стрівали якого пана, зараз його застрілювали, або вішали на сухій вербі. Коли який пан добре себе пильнував, то палили його двір, гумно, тік або збіжжя на полі. Ціла Ірляндія була як одно море з огню. Всі пани погоріли. Як хто з них побудував ся, палили вдруге. Тоді пани покликали собі військо з Англії і воно придало бунт Ірляндців. Англійські пани стали ще більше лупити бідний ірлянський нарід та ще й знущалися над людьми неначе люті звірі. Тоді Ірляндці постановили таке: „коли не можна побити пана силою і бунтом, то сидім тихо і тим побиймо його“. Перший пан, якого Ірляндці покарали таким тихим та спокійним бунтом, називався Бойкот. За те, що він кривдив дуже людей і знущався над ними, постановили люде

зробити йому страйк, але такий страйк, що ніхто не йшов до нього на роботу навіть за найбільші гроші; ніхто не привітав ся з ним, ніхто не заговорив словом, не подав води ні хліба. Хоч жив пан Бойкот між людьми, але жив гірше дикого звіря в пустині. Не витримав довго пан Бойкот — з великого пана став старцем і сказив ся. Такий страшний страйк називають від того часу „бойкот“, бо Бойкота перший раз покарали ним. Пани ірлянські боять ся тепер бойкоту гірше ніж чорт ладану!

Вже в деяких околицях і в нас знають люде, що се бойкот, а научив їх один таки Ірляндець. В одному нашому селі служив при копальні кілька років один Ірляндець. Він вивчив ся по нашому (по українськи) балакати, часто сходив ся з нашими українськими людьми, розмовляв з ними, придивляв ся до їхньої біди і завше тільки спльовував та лаяв ся, коли йому люде говорили про те, як їх пани визискують. Називали його Джоном. Добрий був робітник, але якось посварив ся з директором і той його вигнав з копальні. Опинив ся сердега мов на леду; хотів вертати ся до свого краю, та не мав за що. От він удав ся до своїх знайомих селян і ці справді зложили ся по карбованцю і дали йому на дорогу. „Беру в позичку“, сказав Джон, „бо дарунку від таких старців, як ви, не візьму“. „Ну, ну, говори ти своє“, думали наші люде, — „раді ми бачити, коли ти нам відаси ці гроші“.

Джон поїхав, а отсе недавно приходять по поchtі гроші, а з ними і лист від нього. Люде носять ся з тим листом як зі сьвяченим яйцем, читають його на хрестинах, на прazниках, по ярмарках, переписують собі та на вус децо мотують. А написано в тому листі так: „Панове громадяне! Ось Вам Ваші гроші, щоб Ви не говорили, що Вас Джон ошукав. Джон блукає по сьвітах, але не ошукує нікого. Бував я широко по сьвітї, але присягаю Вам, що такого дивного народа, як ви, ще не бачив. І ви сьмієте жалувати ся, що Вас пани тиснуть? Ой, як би я був паном, я-б Вас ще не так тиснув! Може-б Вам тоді засвітило в Ваших темних головах, що на те Пан-Біг біду дає, щоби з нею воювати. Ви-б мене запитали ся, як ми в Ірляндії з нашими нанами воювали. То не такі добродушні пани, як ваші, ні! То пани на цілу губу, що мають мілїони, а рахують кожду копійчину. А ми й їм доїхали кінця. Та що Вам говорити, як ми воювали, Ви того навіть не зрозумієте. Шкода чобіт! У нас бувало, як який пан надто вже нелюдський, дере людей, викидає з хат (селяне у нас своєї землі не мають, анї своїх хат, а все в арендованих живуть), збільшує ціну аренди, то люде терплять, терплять, а далі пустять від маетку до маетку одно малесеньке слівце: „бойкот!“ Пан сидить собі в своїм дворі і нічого не знає, дивить ся з ганку на широкі лани пшениці і чекає поки воно достигне. І селяне собі

теж чекають, та помаленьку листи пишуть то до Дубліна, то до Лондона, то до Америки, до своїх товаришів та до робітничих спілок, стягають собі заемогу; а також розсилають вісти довкола, що на того й того пана наложено бойкот. Ті вже знають, що се значить і тихо — ша! Надходить день жнив, пшениця достигла, пан розсилає своїх окономів по селянах, щоб ставали на другий день до жнива. Розуміється, у нас серпами не жнуть, а машинами. Настає одначе рано, пан встає досвіта, зазирає до вікна, чи погода? — Богу дякувати небо чисте! Лягає ще трохи спати, та за хвилю знов підбігає до вікна і визирає, чи йдуть робітники. — Що за диво, робітників нема! Пан починає сердити ся, кличе окономи, чи він дав знати робітникам? — „Дав“. — „А що казали, придуть?“ — „Нічого не казали, але певно придуть, бо жнива, се їх головний заробіток“. — Чекає пан. Минає хвилина за хвилиною, нема робітників. Минає година, — нема нікого. Сідає пан на коня, їде до одної хати. — „Іване, чому не виходите до роботи?“ — „Не можу, пане, — нога болить“. А сам здоровісенький. — Іде пан до другої хати: — „Степане, чому не йдете до роботи?“ — „Не можу, пане, у мене у самого робота“. А сам сидить та на сонечку вигриваєть ся. — У Вас пан такого мужика певно зараз нагайкою по плечах скропив би. Ну! а у нас він знає, що то не мужик, а чоловік — і

тому не дуже розходить ся. Лютує, аж пінить ся, тай іде далі. Але третій, четвертий і п'ятий, і десятий відіповідає йому теж саме: „не можу, не піду, не хочу“. Пан починає грозити, що всіх викине з ґрунту і з хат, бо вони на його ґрунті сидять. — „Що-ж, викидай. Пропадемо, а робити не підемо“. А де-хто на сьміх каже: „Добре, пане, прийдемо до роботи, але через два тижні. А у нього за два тижні пшениця вся з колосся висиплеть ся. У нього кожний день дорогий! Кидаєть ся пан до сусідних сіл, до сусідних маєтків — там спокій. Там люде роблять, на панських ланах свистять машини, лопотять колеса, дим курить ся на полі, пшеницю мов золото носять міхами до складу. І ціна не більша як звичайно. Люди з його маєтку ідуть сюди на заробіток, а до нього ніхто і за подвійну ціну не хоче йти. Бігає чоловік, мов окропом опарений, розпитує що то все значить? Чому до нього не ідуть робити? — „Не хочемо пане! На вас бойкот покладено. Ось вам вся справа“. — Коли наш пан почує слово „бойкот“, се йому так любо, наче-б його живцем в яму клали. Бо він знає, що пропав, що в час жнив не мати ме робітника. Хоч сам ставай до машини та роби в полі, або хоч зараз маєток продавай! А перетримає пан ті одні жнива — на другий рік буде те саме і вже не тільки в самі жнива. Бойкот висить над ним, як сокира над головою. Коли тільки яка пильна робота в

поли — селяни бух! бойкотують його. В других роблять, і дешево роблять, а в нього за жадні гроші ніхто не буде робити. Коли-б Ви знали, яких твердих панів ми таким способом укоськали! Збойкотували пана раз, раз втратив жнива — ого, вже на другий раз йому відхотіло ся. Та на що я Вам се пишу? Певно не на то, що-б ви собі з того брали приклад. Куди Вам Вкраїнцям до Ірляндців! Ми багато терпіли, певно не менше від вас, а нас біда таки чогось навчила, а вас не навчила нічогоісенько! Адже я певний, що як би ви зняли ся на соту частину того, що ми, а до вас прислали-б станового, то ви-б смирененько поклонили ся йому і самі-б признали, що то бунт та вказали-б на того, хто вас підбунтував, ще й зловити-б його помогли! Я вас добре знаю! Ви боягузи, от що! А що найсмішнійше: ви так як той голий, що завше боїть ся, аби його не обідрали. Я вам пишу на те, що-б ви знали, як люде борють ся за своє право. Але та боротьба не для вас. Ви терпите, а як вам терпіння не стане, то тікайте на зелений клин гинути по далеких мандрівках. Бувайте здорові, шануйте ся в добрі. Ваш Джон“.

Хоч той Ірляндець і пише, що бойкот не задля нас і радить нам терпіти наші злидні, або тікати на зелений клин, але-ж все на світі минаєть ся, колись і нашому терпінню прийде остання хвилина. Чому-б нам не попробувати

такого способу войовання, як Ірляндці? Чому-б нам не спробувати, яку силу має бойкот? Є у нас кого бойкотувати, є й за що! Але особливе велика поміч від бойкота в страйку. Як громада застрайкує і робити до пана не піде, може в громаді знайти ся один або більше паршивців, що не тримають ся з громадою і підуть на роботу.

Кілька таких Іскаріотів можуть попусувати цілий страйк. Пан не тільки, що не згодить ся більше платити, але намагатиметь ся ще і менше робітникам платити як до того часу. Що-ж з такими робити, що псують справу цілій громаді? Відганяти від роботи, або бити, не вільно, бо пан спровадить собі військо і в бунтівників стріляти-муть. За бійку, або за те, що відганяють від роботи, можна попасти ся в тюрму. Навіть і грозити не вільно, бо і за се тюрма також. Нехай собі роблять, коли вони без чести, коли в них нема громадської віри. Їм нічого не вільно за те робити, їм нічого і не треба робити. Таким людям найкраще нічого не робити. Не поздоровати ся з ними, ні з їх жінками, ні з дітьми; не говорити з ними; як скаже кому лихе слово, зараз до суду з ним; як його худобина ступить ногою в чуже поле, зараз зайняти; нічого від їх не купувати, нічого не продавати; не вступити до їх хати і виганяти з своєї; в жадній роботі не помогати їм, хоч-би хата горіла, хоч-би жінка і діти вмирали; як ми робимо в поли, чи то в панеськім, чи чийм небудь,

а такий паршивець те ж прийде на роботу, тоді ми всі повинні покинути зараз роботу і не вертати ся, доки він не пійшов собі; як він прийде до корчми, то корчмареви сказати, що як його буде в корчмі приймати, або що йому продасть, то жаден з нас до корчми не піде, піде на друге село, а тут ні; ніхто най не буде йому ні за кума, ні за сьвідка.

Нехай він живе як прокажений в пустини, котрого всі боять ся, від котрого всі утікають. Як одному і другому зробити такий бойкот, тоді на цілу околицю ніхто більше не поважить ся піти проти волі громади.

* * *

Таким чином страйк і бойкот — то в наших обставинах два наймогутніші засоби до боротьби з панамі. Коли ми будемо раз у раз провадити страйк та бойкот, то ми зможемо дійти і чогось більшого та важнішого ніж тільки того, щоб нам більше платили, або того, щоб покарати тих, котрі не тримають ся з громадою, а тільки з ворогами громади. Бо се тільки зразу від страйку та користь що люде більше за свою працю заробляють, на ділі — ніж виявляєть ся ще й друга користь далеко важніша. Коли пани після страйку раз у раз повинні будуть прибавляти людям заробіток то одним з них нарешті може не вистарчити гроший щоб наймати робіт-

ників і вони не зможуть господарювати і повинні будуть продати свої маєтки і забирати ся собі десь далі. Знову иньшим панам буде не сходно господарювати, коли їм часто страйкувати муть, та коли вони повинні будуть багато робітникам платити, і теж будуть продувати свої землі. А від сего людям користь розуміє ся дуже велика, бо та земля, яку пани собі позагарбували, буде знову вертати ся до людей.

Крім того ще та користь від страйку та бойкоту, що для того, щоб воювати сими засобами люде мусять єднати ся, лучити ся до гурту; а як зискають від страйку яку користь, то розуміють тоді як корисне для них єднане і єднають ся далі. А коли наші люде з'єднають ся, то тоді ми будемо могуті, ніхто нас тоді не подужає, тоді ми зможемо цілий світ по своєму переробити.

Тож страйком і бойкотом зможемо досягнути, що і зовсім не буде на Україні панів, а вся земля буде належати тим, хто власними руками її обробляє, себ-то нашим робітникам, українським селянам.

